

Zemková, Miloslava

Nové nálezy stredovekých objektov z konca 13. storočia v Bratislave

Archaeologia historica. 1988, vol. 13, iss. [1], pp. 43-56

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139751>

Access Date: 10. 12. 2024

Version: 20241018

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

B.

VÝZKUM MĚST

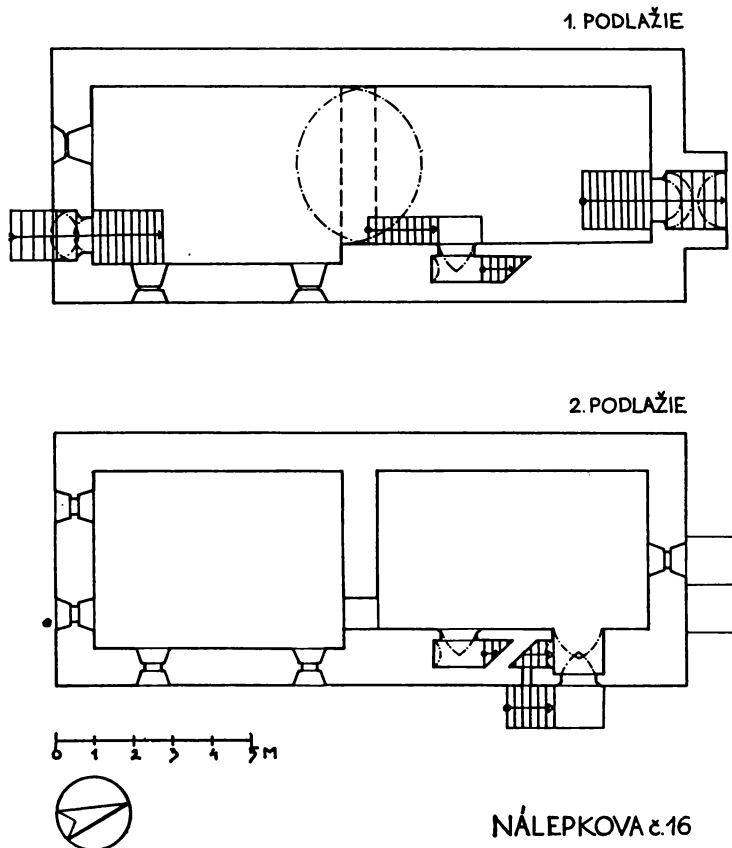
Nové nálezy stredovekých objektov z konca 13. storočia v Bratislave

MILOSLAVA ZEMKOVÁ

Vzostupná výskumová činnosť Mestskej správy pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave v uplynulých rokoch priniesla svoje výsledky. Okrem solitérnych nálezov mimoriadnej archeologickej, umelecko-historickej a architektonickej komplexnej hodnoty (gotický palác na Nálepckovej 19—21, renesančný palác na Zámockej 47) dochádza na niekoľkých objektoch k zisteniu špecifického typu stredovekého meštianskeho domu. Takto pribudol k trom základným typom — obdĺžnikový jednopriestorový dom, dom s vežou a vežový dom (Fiala 1978) — nový, štvrtý typ objektu, ktorý je v Bratislave budovaný v druhej polovici 13. storočia až v prvej polovici 14. storočia. Teória existencie štvrtého typu, vypovedaná už v roku 1984 (Ferus 1984) a neskôr upresnená na základe podrobných vizuálnych prieskumov, revíziou starších výskumov a výsledkami komplexných umelecko-historických a archeologických výskumov na objektoch Pugačevova 3 a Uršulínska 9 (Ferus, Baxa 1987) je stále dopĺňaná a spresňovaná výsledkami najnovších výskumov. Jedenásť doteraz zistených objektov na Prepoštskej, Klariskej, Zelenej, Pugačevovej, Uršulínskej a Nálepckovej ulici má niekoľko spoločných znakov, ktoré nás oprávňujú používať termín typ stredovekého domu: 1. Objekt je vždy v uličnej čiare, situovaný podľa rozlohy parcely osou kolmo k ulici alebo rovnobežne s ulicou. 2. Je najmenej dvojpodlažný, čiastočne zapustený do terénu. 3. V prvom podlaží je jednopriestorový, v druhom dvojpriestorový, pričom priečku tohto podlažia nesie vždy kamenný podklenutý pás. 4. Nosné múry a priečka sú budované z lomového kameňa, malta je typická pre toto obdobie — masťná, s veľkými zrnami vápna (0,2 až 1 cm), s hrubým plaveným štrkom (0,5 až 2,5 cm) a pieskom; stáročným pôsobením vonkajších podmienok získala charakteristické tmavé sfarbenie v spodných podlažiach a v exteriéri — odtiaľ zaužívaný termín „okrová“ malta. 5. Stropy objektu sú v oboch podlažiach drevené, trámové. Už existencia podklenutého kamenného pásu priečky vylučuje možnosť existencie klenby v objektoch, kde neboli nájdené úložné kapsy po trámoch stropu, lebo prípadná kamenná, resp. tehlová klenba môže niesť priečku v ktoromkoľvek mieste horného podlažia. 6. Podlažia sú komunikačne, pravdepodobne aj funkčne nezávislé, majú samostatné vstupné portály do prvého podlažia z parcely, resp. z parcely aj z ulice, do druhého podlažia vždy z parcely. Architektonické články: vstupy, portály, okenné výrezy, šambrány, schodišťa, sú zväčša utilitárneho charakteru, ich výprava — pokiaľ bola zistená — nie je zhodná, kolíše v súvislosti s funkciami objektov, možnosťami majiteľa a pravdepodobne aj časovým horizontom vzniku. Všetky zistené objekty sú zaraditeľné do druhej polovice 13. storočia až prvej polovice 14. storočia na základe datovania archeologického nálezového materiálu, umelecko-historickým datovaním zachovaných architektonických článkov a aj historickými prameňmi (Prepoštská 11).

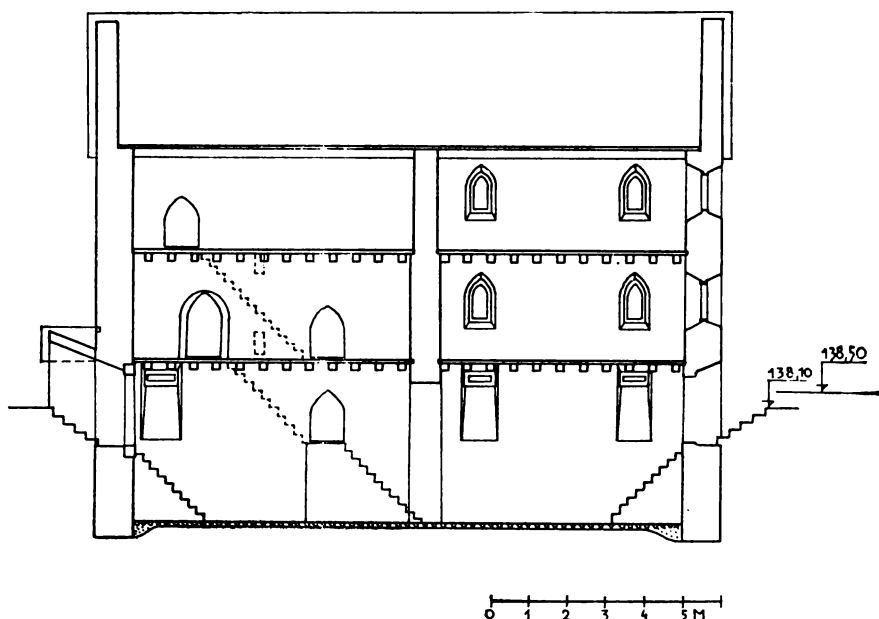
V roku 1987 prebehol (po vypratani v súvislosti s plánovanou celkovou obnovou) hlbkový umelecko-historický výskum a záchranný archeologický vý-

skum na objekte Nálepkova 16 (Zemková—Musilová 1987). Tento objekt poznáme podľa esíčkového sgrafita na fasáde a ďalších hodnotných detailov ako výpravný renesančný dom, tzv. Pongráczov palác (Bebjaková 1987). V suteréne pod ľavým traktom jeho uličného krídla je kompletne zachované prvé podlažie objektu z konca 13. storočia s jasne sledovateľnými, typickými, vyššie uvedenými znakmi. Je mimoriadne dlhý, jeho vonkajšie rozmery sú 16×6,5 m (vnútorné 14×4,6 m). Spolu s objektom Prepoštská 11 predstavujú najväčšie a pravdepodobne aj najvýznamnejšie domy skúmaného typu. Dom na Nálepkovej 16 je situovaný kolmo k dnešnej Nálepkovej ulici; šírka jeho parcely bola 12,8 m, dĺžka minimálne 25 m (nie je možné určiť ju presne vzhľadom k zásadnému prerozdeleniu parciel v bloku v 15. storočí). Prvé podlažie bolo zapustené do okolitého terénu 3 m (!). Pôvodná úroveň ulice bola 138,10; pôvodná úroveň zapusteného podlažia 135,06 — dlážku tvorila vrstva nasýpaného štrku. Základová ryha je vyhlbená ešte o 50 cm hlbšie. V južnom, uličnom múre sa nachádza tesne v styku s východným múrom zachovaný pôvodný, polkruhovo zaklenutý kamenný portál s okosenou vonkajšou hranou (zistenie sondou); jeho prah je vo výške 240 cm od úrovne podlahy. Portál bol zamurovaný v staršej renesančnej fáze súčasne s vybudovaním tehlovej valenej klenby a so zmenou komunikačného systému, resp. so zvýšením úrovne ulice i podlahy zapusteného priestoru. Zošíknené ostenie pri portále patrilo pôvodnému okennému

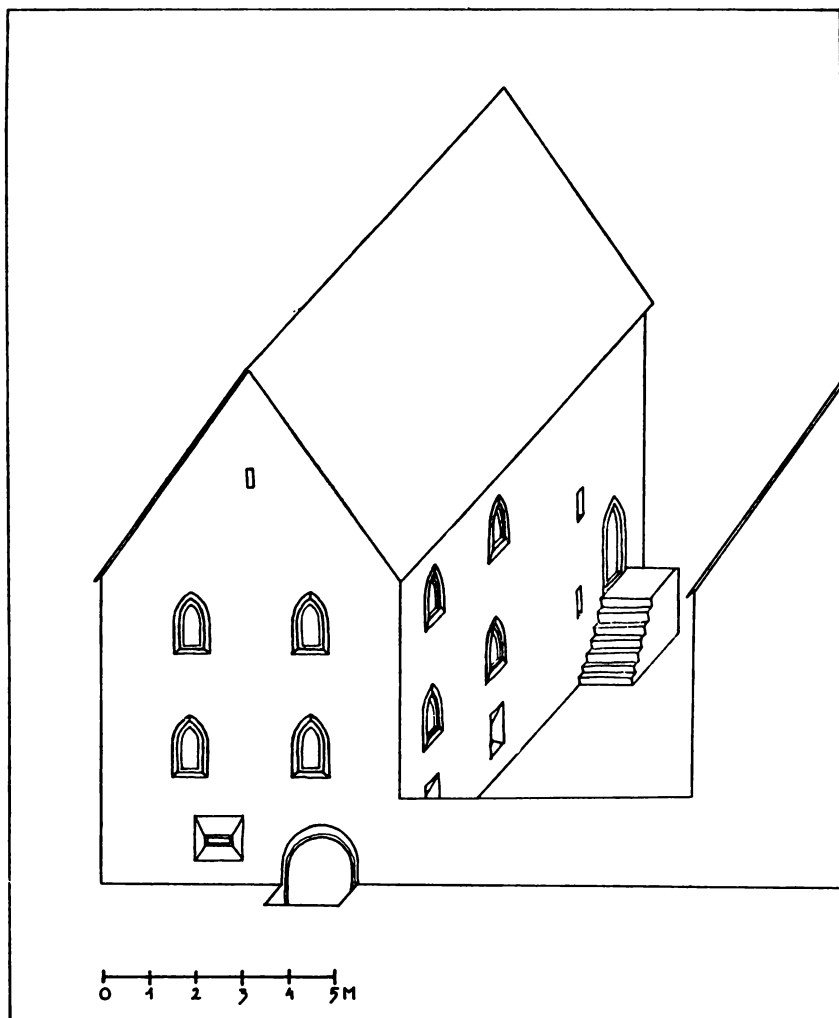
Obr. 1. Nálepkova 16 — rekonštrukcia prvého a druhého podlažia objektu z konca 13. storočia. Rekonštrukcia: M. Zemková.

otvoru; šambrána okna bola neskôr odstránená. Ďalšie dve zošíkmené ostenia sú čitateľné na východnej stene prvého podlažia, neskôr boli tiež upravované. Vo výrazne zhrubnutej časti východného múru za podklenutým kamenným pásom je zachovaný portál ukončený štíhlým lomeným oblúkom, s hranou kameňa okosenou znútra. Výška otvoru je 170 cm, jeho prah je o 30 cm nižšie ako prah portálu z ulice. Značné zhrubnutie múru sme v počiatočnej fáze výskumu pripisovali možnej vežovej nadstavbe v severnej časti objektu a portál sme považovali za vstup z parcely (Ferus, Baxa 1987). Až výkopom z exteriéru, v dnešnom prejazde objektu, sme zistili kompaktné uzavretie východného múru¹; a po vyčistení priestoru za kamenným portálom sa ukázalo, že ide o portál schodišťa umiestneného v hrúbke múru.² Táto vnútorná vertikálna komunikácia sa zopakovala pravdepodobne aj o podlažie vyššie. Schodište prestáva fungovať už v mladšej stredovekej fáze po deštrukcii (čiastočne) primárneho objektu požiarom. Zámurovka z konca 15. storočia bola doslova naliata (obr. 4) na segmentovú klenbičku schodišťa.³ V severnom múre zapusteného podlažia je zachovaný ďalší vstupný otvor z parcely, ktorého kamenná šambrána bola v renesancii sekundárne použitá na inom mieste stavby. Výkopom z exteriéru sa podarilo zachytiť nábeh na murovanú chodbičku tohto vstupu. Na parcele objektu, tesne pri východnom múre (dnes v prejazde), sa nachádza pôvodná studňa, ktorá funguje až do renesancie, potom je využívaná ako odpadová jama. V 19. storočí ju uzavreli zvrchu, dnes je prístupná len vizuálne, sekundárne prerazeným priezorom vo východnom múre primárneho objektu. Západná stena stredovekého objektu v spodnom podlaží je kompaktná — neporušená až na sekundárne prerazený otvor, pokračuje aj do druhého podlažia. Tu je v prednej miestnosti (do ulice) nahrubo oplentovaná murivom z 15. storočia, v zadnej miestnosti je zachovaná kompletne. Otvory sa sondážou nepodarilo zistiť. V tomto podlaží je čiastočne zachovaný aj severný múr; východný a južný

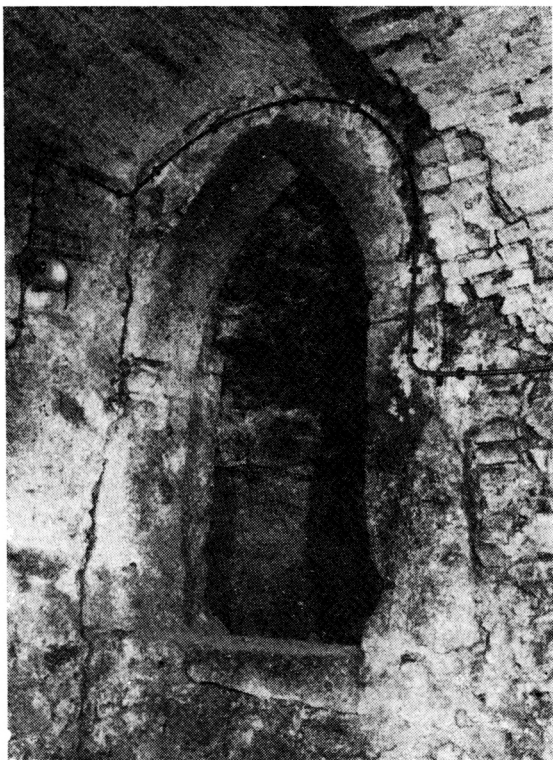
obr. 2. Nálepkova 16 — rekonštrukcia výšky pôvodného objektu — pozdĺžny rez. Rekonštrukcia: M. Zemková.

múr zachované nie sú pravdepodobne preto, že východný múr bol perforovaný schodišťami a otvormi, preto ľahko podľahol deštrukcii a zmenám komunikačného systému; a južný múr prešiel radikálnymi prestavbami (uličná fasáda). Úroveň podlahy druhého podlažia je zreteľne viditeľná nad podklenutým kamenným pásom (obr. 5). Hrúbka tohto pásu — 80 cm a obvodových múrov — 1 m indikovala už v počiatočných fázach výskumu nadstavbu dvoch podlaží. Túto hypotézu potvrdila sondáž v treťom podlaží objektu — na jeho západnom múre. Odkryli sme špáru po podložnej doske pod trámy stropu, tri pôvodné okenné otvory do ulice (1), jeden okenný otvor v pôvodnej polohe, ale v 15. storočí upravený. Otvory v prednej miestnosti⁴ boli zamurované ešte v mladšom stredoveku, otvor v žadnej miestnosti fungoval po úprave až do renesancie. V dvoch horných podlažiach predpokladáme okná prechodného typu B (obr. 6), ktoré mali kamenné šambrány osadené za lícom fasády. Typu A v Bratislave

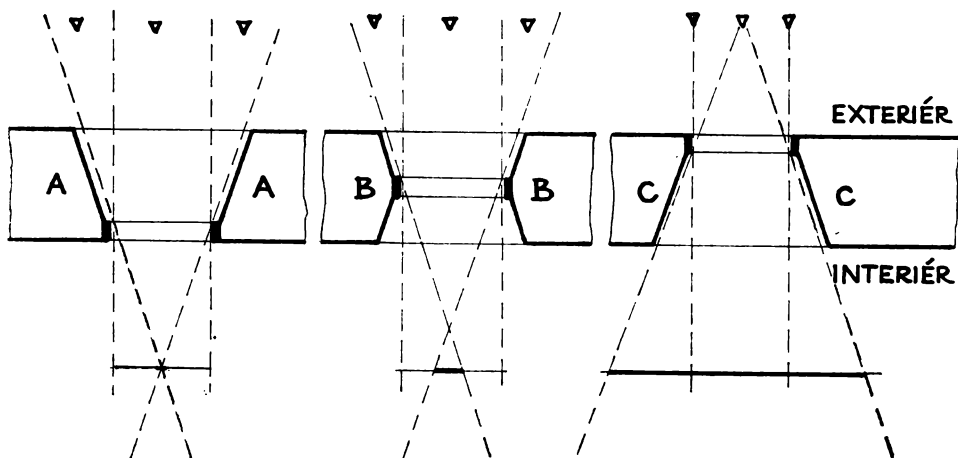
obr. 3. Nálepškova 16 — rekonštrukcia pohľadu na objekt z Nálepčkovej ulice. Objekt je v hmote zachovaný vo výške všetkých podlaží, okenné otvory horných podlaží sú rekonštruované hypoteticky. Rekonštrukcia: M. Zemková.

Obr. 4. Nálepková 16 — kamenný vstupný portál, ktorým vyúsťuje schodisko v hrúbke múru do spodného podlažia. Zámurovka v hornej časti otvoru je z 15. storočia. Foto: J. Schramek.

Obr. 5. Kamenný podklenutý pás v spodnom podlaží objektu Nálepková 16, ktorý nesie priečku horného podlažia. Nad vrcholom oblúka je viditeľná pôvodná úroveň podlahy horného podlažia. Klenba je ranorenesančná. Foto: J. Schramek.

Obr. 6. Vývoj princípu presvetľovania interiéru architektonizovanými okennými otvormi (s kamennými šambránami) v stredoveku. Koncentrácia (A), malý rozptyl (B) a rozptyl (C) svetelných lúčov v interiéru. Kresba: autorka.

zodpovedá obdobie do polovice 13. storočia (jediný nález na Wolkrovej 4—6: Melicherčík 1985); typu B druhá polovica 13. a prvá polovica 14. storočia; typ C sa začína používať v druhej polovici, resp. od konca 14. storočia. Nielen okná, ale celý objekt považujeme za prejav prechodného obdobia medzi románskym a gotickým slohom v Bratislave.

Vedecká hodnota objektu Nálepškova 16 v jeho primárnej vývojovej fáze má zásadný význam:

- ide o meštiansky dom štvrtého typu, ktorý má veľké rozmery: 10 m nadzemnú výšku so štítom (obr. 2, 3), 16 m dĺžku; zistený je vo výške všetkých troch podlaží so závažnými detailami a znakmi;
- objekt vymedzuje východnú hranu vidlicovitého „námestia“ — rozšírenia Jiráskovej ulice pri jej napojení na Nálepkovu (Dlhú) ulicu. Tento útvar, aj keď slúžil trhovým a zhromažďovacím účelom niekolo storočí, bol dosiaľ ohraničovaný len hypoteticky. Jeho funkcie preberá neskôr — po roku 1300⁵ — Hlavné námestie (dnešné Námestie 4. apríla); nie je však vylúčené, že istý čas fungovali spolu.

V roku 1986 sme vykonali komplexný záchranný výskum na objekte Prepoštská 11 (Zemková, Petrek 1987). Archeologická časť je v štádiu spracovávania materiálov (Baxa 1985). Parcela, na ktorej postavili na konci 13. storočia skúmaný objekt, sa nachádza v tesnej blízkosti hradieb, ktoré boli v tomto úseku budované po roku 1291. Situovanie objektu na parcele tak, že spolu s hradbovým múrom vytvárajú úzku uličku, vyvoláva predpoklad, že objekt bol postavený buď súčasne s hradbou, alebo tesne po jej dobudovaní. Nie je však celkom vylúčená možnosť postavenia objektu ešte pred vybudovaním hradbového múru. Objekt stojí na parcele č. 20 Marquartovho plánu mesta z roku 1765, v ktorej je prebratá ešte stredoveká parcelácia. Parcela je široká 16 m, pôvodne bola dlhá minimálne 24 m. Objekt zaberá celú šírku parcely, sleduje uličnú čiaru Prepoštskej ulice severným múrom a Úzkej ulice západným múrom, ktorý je kompaktný, bez otvorov (orientovaný k hradbám). Na základe výsledkov hĺbkového sondážneho výskumu je možné objekt z konca 13. storočia popísať takto:

Vonkajšie rozmery obdĺžnikovej stavby sú 15,8×8 m, vnútorné 14,5×6,7 m. Objekt bol celý kamenný: kameň muriva je lomový, nahrubo pritesaný, uložený

v bledookrovej pevnej vápenno-štrkovej maltee. Murivo je takmer zhodné s hradbovým múrom. Objekt bol v exteriéri a v prvom podlaží neomietnutý, v druhom podlaží len so zahladenou vyhreznutou maltou v interiéri. Pôvodná úroveň spodného podlažia je —170 cm od nivelety terénu pred výstavbou hradieb a —270 od úrovne základového rozšírenia hradbového múru. (Za informáciu ďakujem dr. Baxovi.) Objekt je teda do terénu polozapustený. Kompletne zachované spodné podlažie je osvetľované tromi okienkami, ktoré majú kamennú šambránu so skosenou vnútornou hranou a zvonka drážku pre príklop, ich vnútorná svetlosť je 34×53 cm (obr. 7). Všetky tri sú vo východnom múre objektu, orientované do parcely. Zošíkmenie špalety začína v interiéri 90 cm od úrovne podlahy, kamenné šambrány sú osadené v 45° uhle. Okienka sú blízko vedľa seba, jedno z nich je nasadené tesne na podklenutom kamennom pásu, ktorý je špecifickým prvkom tohto typu objektu (obr. 8). Líce 70 cm širokého pásu tvoria úzke, pritesané kamene kladené na hranu a vytečená malta je na nich zahladená; v druhom podlaží pokračuje podklenutá stena ako priečka. Klenutý pás zvädza jej tlak do obvodových stien, ktoré majú hrúbku 70 až 90 cm. Priečka druhého podlažia mala v strede otvor, ktorý prepájal dve nerovnako veľké miestnosti. Ako ukončujúca stena na juhu bola využitá pôvodne severná stena asanovaného objektu: jej otvor, asi okenný, zamurovali a opäť na princípe podklenutej steny k nej primurovali južný kamenný múr. Vstup do spodného podlažia sa nachádza na východnej stene tesne pri styku so severnou stenou. Pôvodný portál sa nezachoval, dnešný pochádza z mladšej stredovekej úpravy z 1. tretiny 15. storočia (obr. 9). Vstup bol krytý úzkou, 2,5 m dlhou vstupnou chodbou, ktorá zároveň niesla drevené schodište na horné podlažie. Situácia vstupnej chodby bola na objekte čitateľne nasondovaná; nájdená bola aj jedna kapsa po ukotvení schodišťa na exteriéri východného múru. Obe podlažia boli teda komunikačne nezávislé, vnútorná komunikácia nejestvovala. Vstup na horné podlažie bol umiestnený presne na severovýchodnom nároží, mal murované ostenie bez kamennej šambrány, priamy trámový preklad. Nasondovaný je v zložitej situácii prestavieb východného múru; vstup, kapsa po trámovom preklade a interiérová zahladená malta nesú evidentné stopy po požiari. Výška stropu spodného podlažia, resp. úroveň druhého podlažia bola asi 50 cm nižšie od dnešnej úrovne. Podľa nájdených káps bol strop trámový, trámy v priereze 46×26,5 cm boli ukotvené v západnom a východnom múre 40 cm hlboko, vo vzdialenosti 14—17 cm, teda pomerne blízko pri sebe, čo súvisí s veľkým rozponom prestropenia (skoro 7 m). Druhé podlažie rozdelené na dve miestnosti osvetľovali dve okná, pravdepodobne pomerne malé, buď s murovanými ostentami alebo s kamennými šambránami osadenými v hrúbke múru (typ B). Jedno je v situácii nálezu mladšieho okna z 1. tretiny 15. storočia, druhé v situácii susedného renesančného okna, ale nižšie. Presvetlenie bolo teda len z východnej steny. Je možnosť (ale neoveriteľná) existencie ešte jedného otvoru v severnom múre — do Prepoštskej ulice. Žiadne iné okenné otvory na objekte neboli zistené a ani ich nepredpokladáme. Južný a západný múr perforované neboli. Na parcele sa vo vzdialenosti 5 m od východného múru nachádza objekt; pravdepodobne studňa v primárnom časovom horizonte, neskôr odpadová jama; ktorý je v spodných dvoch tretinách výšky vybudovaný z kameňa a spôsobom zhodným s murivom domu. Archeologický výskum tohoto objektu prebehne v blízkej budúcnosti.

Miera zachovania objektu z konca 13. storočia po vyhodnotení výskumu — v prvom podlaží kompletne, v druhom podlaží čiastočne — umožňuje pomerne presnú rekonštrukciu pôdorysu podlaží a celkovej hmoty pôvodnej stavby. (Pozri obr. č. 10, 11, 12.)

**Obr. 7. Prepoštská 11 —
původné okienko spodné-
ho podlažia objektu z
konca 13. storočia. Tehlo-
vá klenba je mladšia —
zo 16. storočia. Foto: V.
Kamenická.**

**Obr. 8. Prepoštská 11 —
kamenný podklenutý pás
spodného podlažia objek-
tu, druhotne podmurova-
ný v prvej tretine 15. sto-
ročia. Foto: V. Kamenic-
ká.**

Obr. 9. Prepoštská 11 — vstupný portál do spodného podlažia; v pôvodnom otvore je osadená mladšia šambrána (15. storočie). Foto: V. Kamenická.

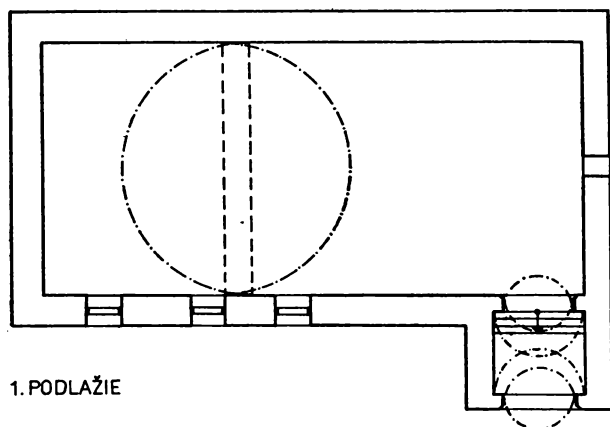

Objekt, keďže stojí na exponovanom mieste pri hradbách, bol zrejme v druhej polovici 14. a na začiatku 15. storočia vystavovaný útokom a čiastočne deštruovaný. Fázu z prvej tretiny 15. storočia považujem za obdobie výrazných opráv a úprav, objekt však nemení svoju dispozíciu, ani charakter a funkciu. V tomto období dostavali poškodené múry zmiešaným kamenno-tehlovým murivom v pevnej bielej štrkovo-vápennej malte a objekt zvonka „omietli“ — jemnejšiu maltu na povrchu zahladili. V spodnom podlaží vybudovali pod klenutým kamenným pásom priečku (obr. 8). Do steny vstupnej predsieni na hornom podlaží osadili do líca fasády kamennú profilovanú šambránu s konzolou v parapete (obr. 13). Podobne sú upravené aj okenné otvory na východnej stene objektu (okná typu C). Interiér horného podlažia bol omietnutý, hladší ako exteriér, biely. V 15. storočí išlo len o úpravy objektu po čiastočnej deštrukcii požiarom; k radikálnej prestavbe, zmene komunikácie, funkcie a celkového výrazu objektu dochádza až v období renesancie.

Objekt na Prepoštskej 11 je v skupine zistených domov polozapusteného, dvojpodlažného, dvoja priestorového typu výnimočný tým, že sme určili jeho pôvodnú funkciu. Pozrime sa bližšie na historické súvislosti (Bebjaková 1987): Význam tejto časti mesta začína výrazne stúpať na začiatku 13. storočia, kedy sa (1204) sťahuje z hradu do Podhradia celá Kapitula a v r. 1221 ju nasleduje aj sám prepošt. Spolu s Kapitulou a kostolom prechádza do Podhradia aj kapitulská škola. Prvou písomnou správou o kapitulskej (dómskej) škole je zmluva bratislavskej Kapituly s mestom z roku 1302, ktorou sa upravuje právny pomer Kapituly k mestu. Tu sa zároveň upravuje aj hmotné zabezpečenie učiteľov na tejto škole a určujú sa finančné povinnosti Kapituly a mesta pri údržbe školy. Podobnú dohodu uzavrelo mesto i v rokoch 1344 a 1348. Starostlivosť oboch najvýznamnejších zložiek mesta — Kapituly a mestskej rady —

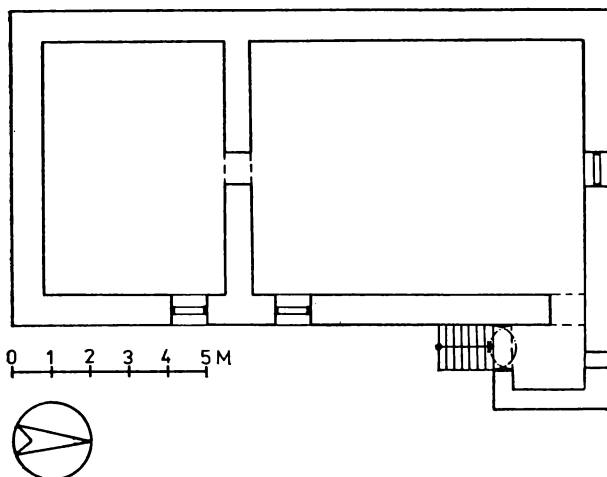
pravdepodobne urýchľovala rast úrovne školy, nebo v 15. storočí sa už spomína ako najvýznamnejšia škola v meste. Začiatkom 16. storočia začína význam latinskej kapitulskej školy sv. Martina upadať, škola zaniká a objekt prechádza pod správu mesta. Vzhľadom k tomu, že medzi budínskymi obdobami štvrtého typu stredovekých objektov je objekt dominikánskej školy postavenej v roku 1304—1305 (posledný tohto typu v Bude) — Gyürky 1982) a vzhľadom k tomu, že náš objekt je v polohe, historickými správami lokalizovanej pri hradbách, jediný z konca 13. storočia, považujem za viac ako pravdepodobné, že objekt Prepoštská 11 je pôvodná dómska škola.

Predpokladáme, že ďalšie komplexné výskumy, ktoré v historickom jadre mestskej pamiatkovej rezervácie Bratislavy prebehnú, doplnia detailné poznatky o samostatnom type kamenného stredovekého domu, o jeho funkciách a postavení v organizme stredovekého mesta.

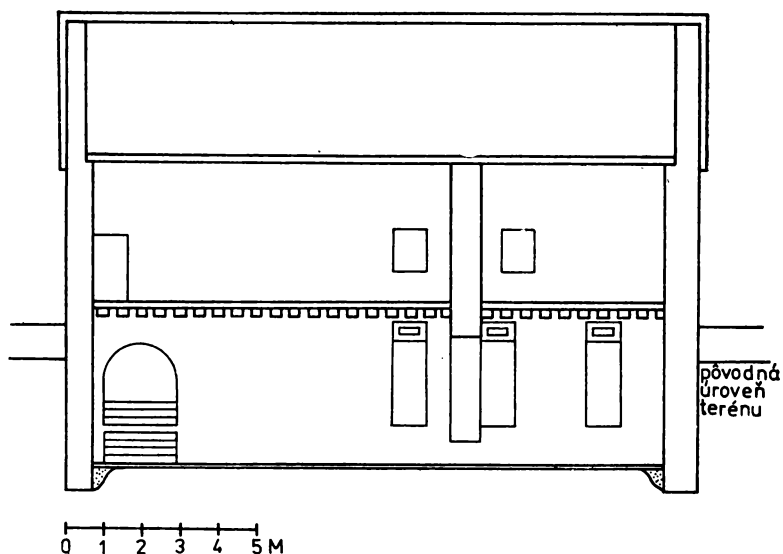

1. PODLAŽIE

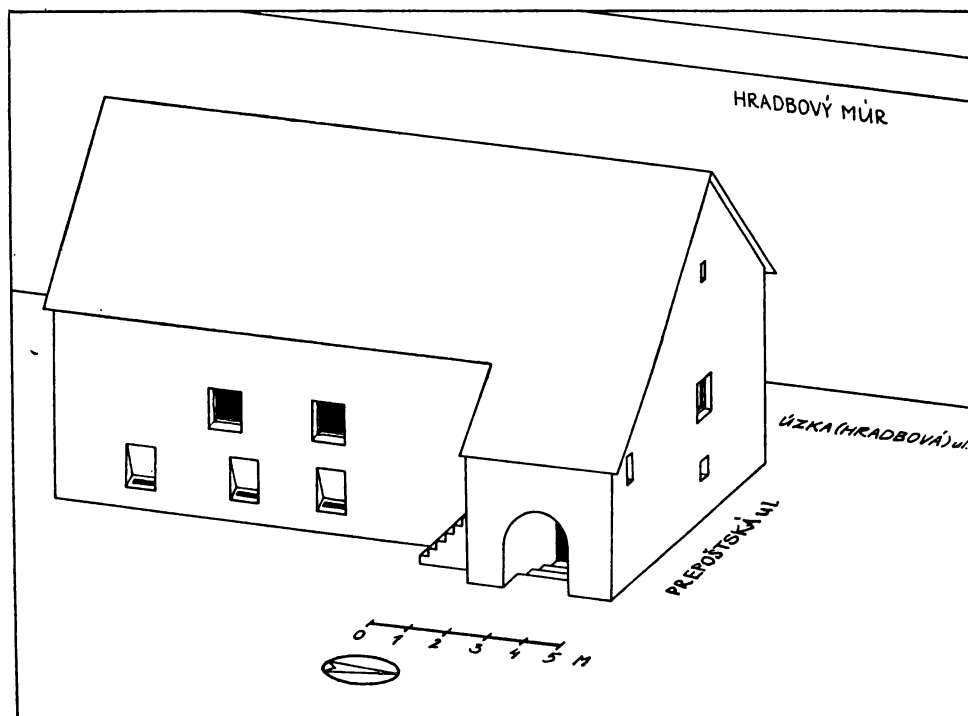
2. PODLAŽIE

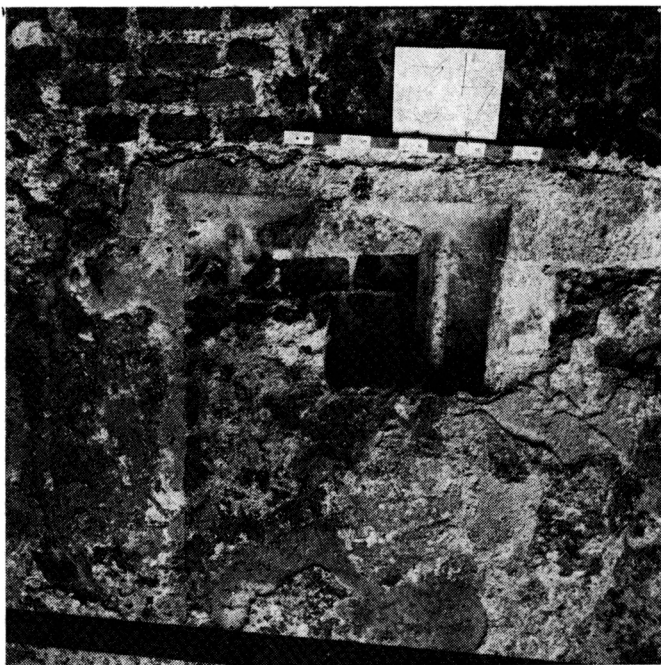
Obr. 10. Prepoštská 11 — rekonštrukcia oboch podlaží objektu z konca 13. storočia. Okno v severnom múre druhého podlažia je rekonštruované hypoteticky. Rekonštrukcia: autorka.

Obr. 11. Prepoštská 11 — rekonstrukce výšky objektu — pozdížný rez. Rekonstrukce: autorka.

Obr. 12. Prepoštská 11 — rekonstrukce pohledu na objekt vo vztahu k hradbovému múru. Rekonstrukce: autorka.

Obr. 13. Prepoštská 11 — kamenná šambrána okienka s konzolou v parapete, ktoré presvetľovalo vstupnú predsieň druhého podlažia. Šambrána je z 1. tretiny 13. storočia. Foto: V. Kamenická.

Poznámky

- 1 Vo výkope (statická sonda) sa našiel jediný keramický črep. Datovaný je do druhej polovice 13. storočia (Musilová 1987).
- 2 V'avo za portálom sú v múre odtlačky drevených schodových stupňov. Išlo o hranoly s prierezom 20×20 cm.
- 3 Segmentová klenbička schodišta bola z troch radov naplocho kladených tehál. Ide o tehly prstovky staršieho typu.
- 4 Ide o otvory asi 50 cm široké, 1 m vysoké s hrotitým oblúkom; otvorí ich bude možné až po prieskume renesančnej výmaľby, ktorá ich pokrýva.
- 5 Podľa datovania najnovších nálezov na radničnej veži.

Použitá literatúra, pramene

- Baxa, P.—Ferus, V.—Musilová, M.: K počiatkom kamennej meštianskej architektúry v Bratislave. Archeologické rozhledy 1987.
- Ferus, V.: K typológii meštianskej architektúry Bratislavy v 14. storočí. Referát na celoštátnej konferencii archeológie stredoveku v Nitre 1984, nepubl.
- Ferus, V.: Program pamiatkových úprav na objekt Prepoštská 11. MSPSOP Bratislava 1981, nepubl.
- Ferus, V.—Baxa, P.: Meštiansky dom v Bratislave v druhej polovici 13. storočia. (Príspevok k typológii stredovekej meštianskej architektúry.) Zborník Pamiatky a príroda Bratislavy 10, Bratislava 1988.
- Fiala, A.: Svetská architektúra. In: Dejiny Bratislavy. Bratislava 1978, od s. 79.
- Gyürky, K. H.: Forschungen auf dem Gebiete des mittelalterlichen Buda. Acta Archaeologica 34, 1982, od s. 177.

- Jankovič, V.: Zásady a postup rekonštrukcie miestopisu historického jadra Bratislavy v stredoveku. Monumentorum tu ela, Bratislava 1971, č. 7.
- Kostka, J.: Vývoj okna v stredoveku. Prednáška, FFUK Bratislava 1978, nepubl.
- Melicherčík, M.: Predbežné výsledky umelecko-historického výskumu v dome na Wolkerovej č. 6 v Bratislave. Zborník Pamiatky a príroda Bratislavy 9, Bratislava 1985, s. 264—288.
- Plány: Burgstallerov plán meš'a Bratislavy z r. 1735, AMB, plán č. 1 091;
Marquartov plán mesta Bratislavy z roku 1765, AMB, plán č. 1 021;
Neyderov plán mesta Bratislavy z r. 1820, AMB, plán č. 1 030.
- Projektový ústav kultúry: Bratislava — ŠMPR — Blok č. 9. Pamiatkový prieskum, Bratislava 1984, nepubl.
- SÚPSOP: Bratislava — ŠMPR — Blok č. 13, II. časť. Pamiatkový prieskum, Bratislava 1969, nepubl.
- Zemková, M.—Petrek, A.—Bebjaková, K.: Výskumová správa z komplexného záchranného výskumu objektu Prepoštská 11 v ŠMPR Bratislava. MSPSOP Bratislava 1987, nepubl.
- Zemková, M.—Musilová, M.—Bebjaková, K.: Správa z komplexného záchranného výskumu objektu Nálepškova 16 v ŠMPR Bratislava. MSPSOP Bratislava 1987, nepubl.
- Zemková, M.—Ivicová-Štasselová, L.: Program pamiatkových úprav na objekt Nálepškova 16. MSPSOP Bratislava 1985, nepubl.

Zusammenfassung

Neue Funde mittelalterlicher Objekte aus dem Ende des 13. Jahrhunderts in Bratislava

Die bisher verarbeitete Typologie der mittelalterlichen Bürgerarchitektur in Bratislava spezifiziert drei Objekttypen. Anhand der Auswertung der Forschungsarbeiten der Stadtleitung der Denkmalpflege und des Naturschutzes in Bratislava in der letzten Zeit kann die Theorie des vierten Typs des Bürgerhauses klar erörtert werden. Die 11 bisher entdeckten Objekte im historischen Stadtkern haben einige gemeinsame Züge, die Anwendung des Terminus Typ des mittelalterlichen Hauses berechtigen; das Objekt steht immer in der Straßenfluchlinie, ist teilweise ins Terrain eingesenkt, im unteren Geschoss gibt es einen, im oberen zwei Räume, wobei die Trennwand immer durch ein steinernes Entlastungsgewölbe getragen wird; das Objekt ist aus Bruchstein, die Decke aus Holzbalken; beide Geschosse haben eigene Eingänge aus der Straße und aus der Parzelle — sie sind, aus der Hinsicht der Kommunikation — unabhängig. Ihre Entstehung wird in die 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts bis 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts datiert.

Im Jahre 1986 wurde eine komplexe Rettungsforschung im Objekt in Prepoštská-Straße Nr. 11 und im Jahre 1987 im Objekt in Nálepškova-Straße Nr. 16 in Bratislava durchgeführt. Auf beiden beschriebenen Objekten illustrieren wir die Prinzipien der Typenspezifikation sowie einzelne, durch die Funktion des Objekts bestimmte Besonderheiten. Die beiden Objekte sind im Vergleich mit den anderen außerordentlich groß: das Haus in Nálepškova-Straße Nr. 16 hat die Dimensionen 16×6,5 m und ist dreigeschossig; dasjenige in Prepoštská-Straße Nr. 11 ist zweigeschossig mit den Ausmaßen 16×8 m. Die Sondierung stellte das ursprüngliche Terrainniveau, die Niveaus eingesenkter Geschosse, Höhen der Decken (Deckenbalken), ursprüngliche Fenster- und Türöffnungen, vertikale Kommunikationen sowie die innere Behandlung der Wände in Wohnbereichen fest. Die wissenschaftliche Bedeutung des Objekts in Nálepškova-Straße Nr. 16 beruht darin, daß es um ein Objekt geht, das die Ostseite des Marktplatzes in der gabelförmigen Mündung der Jiráskova-Straße in die heutige Nálepškova-Straße abgrenzt, also den Raum, der vor der Entstehung des rechteckigen Hauptplatzes (heute Platz des 4. Aprils) eine dominante Stellung einnahm. Das Objekt in Prepoštská-Straße Nr. 11 ist wiederum das einzige Objekt in der festgestellten Häusergruppe, wo es gelang, mit Hilfe von historischen Quellen, archäologischer Datierung und künstlerisch-historischer Interpretation die ursprüngliche Funktion festzulegen — es geht um die Domschule des St. Martin von Bratislava.

Abbildungen:

- 1 Nálepkova-Straße Nr. 16 — Rekonstruktion des ersten und zweiten Geschosses des Objekts aus dem 13. Jahrhundert. Rekonstruktion: M. Zemková.
- 2 Nálepkova-Straße Nr. 16 — Rekonstruktion der Höhe des ursprünglichen Objekts — Längsschnitt. Rekonstruktion: M. Zemková.
- 3 Nálepkova-Straße Nr. 16 — Rekonstruktion des Objektanblicks von Nálepkova-Straße aus. Das Gebäude ist in der Höhe aller Geschosse erhalten, die Fensteröffnungen oberer Stockwerke sind hypothetisch rekonstruiert. Rekonstruktion: M. Zemková.
- 4 Nálepkova-Straße Nr. 16 — Steinernes Eingangsportal — Ausmündung der Treppe in der Mauerdicke ins untere Geschoß. Die Vermauerung des Öffnungsoberteils stammt aus dem 15. Jahrhundert. Photo: J. Schramek.
- 5 Steinernes Entlastungsgewölbe im unteren Geschoß des Objekts in Nálepkova-Straße Nr. 16, das die Trennwand im Obergeschoß trägt. Über dem Bogenscheitel ist das ursprüngliche Fuß Bodenniveau des Obergeschosses zu sehen. Das Gewölbe ist frührenaissance. Photo: J. Schramek.
- 6 Entwicklung des Prinzips der Interieurbeleuchtung durch architektonisierte Fensteröffnungen (mit Steinfutter) im Mittelalter. Konzentrierung (A), Kleine Erstreuung (B) und Erstreuung (C) der Lichtstrahlen im Interieur. Zeichnung: Autorin.
- 7 Prepoštská-Straße Nr. 11 — ursprüngliches Fensterchen des Untergeschosses des Objekts aus dem 13. Jahrhundert. Das Ziegelgewölbe ist jünger — aus dem 16. Jahrhundert. Photo: V. Kamepická.
- 8 Prepoštská-Straße Nr. 11 — steinernes Entlastungsgewölbe des unteren Objektgeschosses, in dem ersten Drittel des 15. Jahrhunderts sekundär untermauert. Photo: V. Kamenická.
- 9 Prepoštská-Straße Nr. 11 — Eingangsportal ins Untergeschoß; in der ursprünglichen Öffnung ist ein jüngerer Türpfosten eingesetzt (15. Jahrhundert). Photo: V. Kamenická.
- 10 Prepoštská-Straße Nr. 11 — Rekonstruktion beider Geschosse des Objekts aus dem Ende des 13. Jahrhunderts. Das Fenster in der Nordwand des zweiten Geschosses ist hypothetisch rekonstruiert. Rekonstruktion: Autorin.
- 11 Prepoštská-Straße Nr. 11 — Rekonstruktion der Objekthöhe — Längsschnitt. Rekonstruktion: Autorin.
- 12 Prepoštská-Straße Nr. 11 — Rekonstruktion des Objektanblicks im Bezug auf die Stadtmauer. Rekonstruktion: Autorin.
- 13 Prepoštská-Straße Nr. 11 — Steinfutter eines Fensters mit Kragstein im Parapett, das den Eingangsflur des zweiten Geschosses beleuchtete. Das Fenstergewände stammt aus dem ersten Drittel des 15. Jahrhunderts. Photo: V. Kamenická.